

KOZMA TAMÁS

Gazsó Ferenc és az oktatáskutatás

Egy kötet margójára

LÁTÓSZÖG

2017-ben ünnepeltük – családja, barátai és tisztelői körében – Gazsó Ferenc (1932–2018) nyolcvanötödik születésnapját. Erre az alkalomra Harcsa István és Jancsák Csaba, tisztelgésül az ünnepelt előtt, a szegedi Belvedere Meridionale Kiadónál szép kötetet állított össze, amely nem várt és szomorú módon rövidesen emlékkönyv is lett egyben. *Pályakép a szociológia sodrásában* – ez a kötet címe. Első része interjúkat tartalmaz az ünnepelttel, a második rész pedig válogatást a legjellemzőbb írásaiból. A harmadik rész a szerkesztő alapos tanulmánya arról, ki is volt, mit mondott és írt Gazsó Ferenc.

Az interjúk igyekeznek az egész pályát átfogni, elsősorban azt, ahogy az ünnepelt végigélte a magyar szociológia megszületését és felnövekedését. Nem annyira a személyes sorsra koncentrálnak – erről lényegében csupán az első, eredetileg rádiós (s egyben talán a legérdekesebb) beszélgetés szól –, hanem inkább egy tudomány hazai újrakezdéséről és meggyökeresedéséről.

Meg arról, ahogy Gazsó Ferenc szociológussá vált, és a szociológián belül megtalálta a saját kutatási területét. Bár

ez így nem egészen pontos. Az interjúkból megtudhatjuk ugyanis, hogy szakmai érdeklődése személyes sorsát is alakította – egészen a politikai szerepvállalásig, amin magas államigazgatási funkciót kell érteni a Kádár-rendszer nyolcvanas éveiben.

A válogatott írások ezeket az érdeklődési terepeket járják be. A pályakezdés időszakában az oktatásszociológia, az MSzMP KB Társadalomtudományi Intézetében az ifjúságkutatás, a rendszerváltozást követően, az MTA Politikatudományi Intézetében

pedig főként a hatalmi viszonyok vizsgálata voltak a kitüntetett területek. Gazsó Ferenc e terepekre fókuszáló publikációi – amelyek szinte kizárólagosan uralják az életművet – ismert, olvasott és exponált lapokban jelentek meg; az egykori *Valóságtól* a hajdanvolt *Társadalmi Szemléig*. (*Valóság*beli írásáért egyébként elmarasztalásban is részesült). A neveléstudomány területére tartozó írás azonban alig akad a kötetben. Csupán két ilyen szöveget válogatott be a szerkesztő. Az egyik az *Educatio* nevű folyóiratban látott napvilágot 2001-ben, a másik a Magyar Nevelés- és Oktatáskuta-

végigélte a magyar szociológia megszületését és felnövekedését

tók (HERA) 2016-os konferenciáján tartott előadás leírata, amely először a *HERA Évkönyvek 2016 – A tanulás új útjai* című kötetben jelent meg.

A tisztelegő kötet, amely azóta, sajnos, emlékkötetté vált, a szociológus Gázsó Ferencet állítja középpontba, akként, mint aki a nagy társadalmi változásokat vizsgálja. Akkor is, amikor a generációkat hasonlítja össze, a diákéletmódot kutatja, vagy épp a hatalmi viszonyok átalakulásának várt és nem várt következményeit írja le (szokása szerint keserűen) a rendszer-változás utáni Magyarországon. Életének és pályafutásának meghatározó szakasza azonban az iskolához és az oktatásügyhöz kötötte.

Nemcsak azért, mert tanárként kezdte (igen nehezen; volt betanított munkás, ágyrajáró, majd internált 1956 után), és nemcsak azért, mert az iskolák és a tanulás emelte őt a tudósi pályán („tudós” – ezt sohasem mondta; következetesen „kutató”-nak szerette nevezni magát), hanem mert pályafutásának egy döntő szakaszát az oktatásügyben töltötte, és itt emelkedett karrierjének talán legmagasabb csúcsára: a miniszterhelyettségre.

Kevesen tudják, hogy ez milyen fontos elköteleződés. A tisztelegő kötetből – noha minden, amiről fent írtunk, „benne van” – sem tűnik elő annyira hangsúlyosan, amennyire hangsúlyos valójában volt. *Szociológusként* Gázsó Ferenc egy volt az újrarálelő magyar szociológia „ugrásra kész” művelői között, nem is a belső körökből (ami a Kádár-rendszerben szinte ki is jelölte szociológusi pályáját). Ahol nevét és a tevékenységét tömegek ismerték, az az oktatásügy volt. Állami kitüntetést (a Magyar Érdemrend középkeresztje a csillaggal) az ifjúságkutatásban betöltött szerepéért ka-

pott, civil elismerést (Báthory-émlékérem) pedig azok adtak neki, akik nem felejtették el őt, az oktatásügy egykor iskolateremtő reformátorát.

*

Nyilatkozataiban és interjúiban Gázsó Ferenc ismételten hangsúlyozta, hogy ő kutató, aki kritikusan szemléli ugyan a világot – mert benne él –, de a politikával mint tudós és mint egyetemi ember nemigen érintkezik. Persze ez inkább vágy volt, mint valóság; Gázsó Ferenc életét mindvégig a politika irányította, egészen addig, amíg maga is formálójává nem vált. Falusi szegénységben született, innen emelkedett ki, mint számos más „népi értelmiségi”. Ez természetesen taszította a Horthy-rendszertől, és vitte abba az új világba,

amelyet sokan, sokáig „felszabadulás”-nak álmodtak. A családi indíttatás küldte gimnáziumba, közelítette a NÉKOSz-hoz, sodorta a fővárosba, ahol a betanítottmunkás-létből vállalati támogatással került egyetemre, és került közel az aktívan (párt)politizáló egyetemi fiatalsághoz. A társadalmi meghatározottságból a háborút követő „rendszerátváltással” lett politikai meghatározottság – és ez mindvégig a baloldalon jelölte ki Gázsó Ferenc helyét. Akadémiai intézet, nyugati nyelvtudás, szamizdat publikációk és a „demokratikus ellenzékhez” tartozó más szociológusok privilégiumaiból nem jutott neki. Az egykori Fővárosi Pedagógiai Szemináriumában kezdte szakmai pályáját mint szakfelügyelő. Mégis ott tudott lenni azoknál a kezdeményezéseknél is, amelyek az iskolát vizsgálták szociológiai módsze-

pályafutásának egy döntő szakaszát az oktatásügyben töltötte, és itt emelkedett karrierjének talán legmagasabb csúcsára: a miniszterhelyettségre

rekkel. Fontos szereplőként – mégis sokáig (végig) a partvonalon.

Ami az egykori ellenzékhez mégis kötötte, az 1956 volt. Forradalmi szerepvállalásáért – amit sokáig illet titkolnia, bár az illetékesek persze mindvégig tudták – előbb internálták, majd rendőri felügyelet alatt állt, és csak a kádári konszolidáció első éveiben, pontosan 1963-ban mentesült utóbbi alól. A konszolidáció évei őt is, mint sok más egykor megbélyegzettet, beillesztették a rendszerbe, amely Gaszó Ferencet természetes szövetségésének tekintette. Megbízhatóság és megbízhatatlanság politikai kettős megítélése kísérte őt mindvégig a pályán; akkor is, amikor a '80-as években a legmagasabbra emelkedett. Annak, hogy ő alapította meg a szociológiai tanszéket a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetemen, kettős üzenete volt. A rendszer „rehabilitálta” őt, a szociológia tudománya pedig, ha Gaszó Ferenc vezette, elfogadható lett a rendszer számára.

Elfogadottság és elutasítás – ennek a kettőségnek a feszültségében alakult az életmű. Ennek minden oldaláról, szinte minden sorából kitűnik, hogy a szerző nagyon is tudatában volt a politikai kettőségnek. Hogy az ő helye kezdettől fogva, családja és származása révén a baloldalon van – s hogy éppen a baloldal nevében, arra hivatkozva tarthatja őt kontroll alatt, ellenőrzí és büntetheti egy elnyomó rendszer. Hogy azok, akik elküldték őt – egyre magasabbra, a szomszéd városba, a gimnáziumba, Budapestre, egyetemre – azt várják tőle, hogy jobba tegye az elesettek életét. S közben azok, akik között ezt a hivatást teljesítenie kellene, nem akarnak mozgást, változást, reformálást. Vagy csak nagyon kicsit, és azt is nagyon megkésve.

A politikai kettőség mögött persze ott a társadalmi meghasonlottság: ahonnan indult, ott még elképzelhetetlen távolságban volt azoktól, akikhez aztán megérkezett, s akik nehezen vagy sehogy sem fogadták be a belső köreikbe. Miközben azok pártfogolták, akik nem akartak több változást, miután megszilárdították nemcsak politikai hatalmukat, hanem társadalmi pozícióikat is.

Ezekből a feszültségekből természetes módon következnek Gaszó Ferenc írásainak visszatérő motívumai. A társadalmi mobilitás nem egyszerűen egy kor – a XX. század közepi szociológia – divatmotívuma íásaiban, hanem elevenen megélt élettapasztalat. A társadalmi mozgás lassulása, intézményeinek (iskola) megrekedése személyes ismeret. Az oktatás gyorsuló expanziója olyan folyamat, amely korábban őt magát is magával sodorta, amit tehát támogatni, védeni, dicsérni kell. A vehemencia, amellyel azt ostorozza, hogy az expanzió nem folytatódik, a társadalmi mobilitás pedig mintha megállt volna, ugyancsak személyes indítatású.

Írásaiból mindez, bár utólag kikövetkeztethető, sohasem bukkan elő közvetlenül. Gaszó Ferenc a korai, a '60-as években dolgozó szociológusokkal jól megtanulta, hogy tényszerűen kell nyilatkozni, és távol kell maradni a politika asztalától.

Innen az elkötelezettség

a mindenkori „empíria” iránt, amelyen a kutatók és tudósok kezdetben – de Gaszó Ferenc mindvégig – statisztikai adatgyűjtéseket és nagymintás vizsgálatokat értek, a „puha módszereket” – az életinterjúkat, az életrajzi elemzéseket – a pszichológiának hagyva meg. A magára erőltetett fegyelem Gaszó Ferenc írásaiban és hozzászólásaiban

a társadalmi mobilitás nem egyszerűen egy kor – a XX. század közepi szociológia – divatmotívuma írásaiban, hanem elevenen megélt élettapasztalat

szenvtelenül pontos fogalmazással párosult, amelyet szinte egy az egyben lehetett rögzíteni.

És a keserűség is innen fakad. Gzásó Ferenc – főként a kilencvenes évektől kezdve – ezt ugyan *kritikának* nevezi (a társadalmi folyamatok kritikája, a változások kritikája stb.), de kezdetektől fogva minden írását átlengi. S ha mégsem, mert a politikai helyzet (saját politikai szerepvállalása) úgy kívánja meg, akkor is delegálja a derűlátást másoknak. Az oktatási rendszert a társadalmi folyamatok determinálják; a „hátrányos helyzet” nem enyhíthető az iskolában. De ha mégis, akkor csak a pedagógusok tudják enyhíteni, kezdeményezéseikkel, alternatív módszereikkel. Ilyenkor Gzásó Ferenc nagyon tudott bízni a pedagógiában. Olyasmiket is el tudott fogadni, amiket egyébként, iskolán kívül vagy egyszerű szülőként, nagyszülőként maga sem vett volna komolyan. A keserűség azonban a rendszerváltozáskor sem hagyta el, s még sokáig, utolsó megnyilatkozásáig vele maradt. Már nem az információk táplálták. Csak a közérzet, hogy a dolgok mind rosszabb irányba haladnak.

*

A rendszerváltásról sok szó esik manapság. Arról, hogy volt előtte egy „kis rendszerváltás” is, már kevesebb. A Kádár-rendszer a '70-es és a '80-as évtized fordulóján megpróbált megújulni, kiszélesítve társadalmi bázisát, megnyerve többek között a kritikus értelmiséget. (Így került például az akkor alakult Művelődéskutató Intézet élére Vitányi Iván, s ekkor tették a Munkaügyi Kutató Intézet vezetőjévé Héthy Lajost.) Ebben a hullámban alakult meg az Oktatáskutató Intézet is, élén Gzásó Fe-

rencel. E változások közül az igazán jelentős Pozsgay Imre helyzetbe kerülése volt: korábbi, kulturális miniszteri tárcáját ismét összevonták az oktatásüggyel, ezzel egységes művelődési minisztériumot hozva létre. Itt kezdődött Gzásó Ferenc nagy korszaka, és itt kezdődött az oktatáskutatás.

Ilyen eddig nem volt Magyarországon. Az egy évtizeddel korábbi kezdeményezést – egy oktatásüggyel foglalkozó kutatócsoport felállítását az Akadémia szárnyai alatt – még „pedagógiai”-nak nevezték, és az is volt. Pedagógusok voltak a munkatársai. (Néhányan ugyan a KISz-ből jöttek, mert a hivatalos fölfogás szerint a KISz foglalkozott a fiatalokkal.) Ők tételtegen bukdácsoltak a '70-es évek oktatásireform-vitái között, amelyeket főként a Tervhivatal közigazdászai, az MSzMP Társadalomtudományi

Intézete szociológusai tematizáltak. Egy évtizeddel később az Oktatáskutató Intézet nem pedagógus-munkahely volt már (nem is akartak munkatársai a kötelező Pedagógus Szakszervezetbe belépni). Gzásó Ferenc minisztériumi, de főként pártjóváhagyással igyekezett a saját arculatára formálni az Oktatáskutató Intézetet, részben munkatársait hívta a Társadalomtudományi Intézetből, részben ismert és kevésbé ismert „ellenzékiet” (akikkel a rendszer akkor már engedékenyebb volt, akárcsak Gzásóval).

Utólag tűnhet úgy is, mintha az Oktatáskutató Intézetet egyenesen azért hívta volna életre a párt- és állami vezetés (így mondták akkoriban), hogy előkészítsen egy új oktatási törvényt. Egy iskolareformra hivatkozva hozták létre tíz évvel korábban a megfelelő akadémiai kutatóintézetet is. Ha így volt – ma már nehéz rekonstruálni –, az Oktatáskutató Intézet a maga két évtizedével jócskán túlélte alapítóját. Ebben a

Itt kezdődött az oktatáskutatás. Ilyen eddig nem volt Magyarországon.

két évtizedben alakult ki Magyarországon az oktatáskutatás, és vált egy időben pedagógus- és társadalomkutatói körökben divatos önmeghatározássá.

Azt már csak Gazsó Ferenc tudná megmondani, hogy maga a szó honnan eredt. Angol megfelelője nincs, német megfelelője – *Bildungsforschung* – ugyanúgy megkülönböztetésre szolgált a „neveléskutatástól”, oroszra pedig akkor már nem illett volna hivatkozni. Hazai viszonyok között az *oktatáskutatás* egyértelmű eltávolodást jelentett az addigi *pedagógiától* és a *pedagógiai kutatóktól*. Míg a pedagógia az egykori tanító- és tanárképzésből nőtt ki és vált fokozatosan tudományos diszciplinává, addig az oktatáskutatás egyértelmű rokonságot tartott a társadalomtudományokkal. Míg a pedagógiát tudományosan a pszichológia (például a gyermeklélektan) alapozta meg, addig az oktatáskutatás tulajdonképpen alkalmazott szociológiai kutatás volt – alkalmazott oktatásszociológia. Míg a pedagógiát művelők azáltal váltak hitelessé, hogy pályafutásukat tanárként, tanítóként kezdték, az oktatáskutatók hitelességét fokozta, ha szociológusok voltak (vagy annak mondták magukat). Míg a pedagógiai kutatások tárgya elsősorban és főként a tanítás, a tanulás és a tananyag voltak, addig az oktatáskutatókat az oktatáspolitikára igazgatta: az, ahogyan az iskolát és az egész rendszert irányították. Míg a pedagógiai kutatók elsősorban a gyakorló pedagógusokhoz szóltak (pedagógusképzések és -továbbképzések formájában), addig az oktatáskutatók célközönségének tagjai az oktatásirányítás különböző szintjén munkálkodtak. Ezen persze főképp a kormányzat, s mögötte „a Párt” embereit, csoportjait kellett érteni.

Lehetetlen nem felfedezni mindebben Gazsó Ferenc helyét és szerepét. Az ő érdeklődése központjában akkoriban már (és még mindig) az iskola, illetve annak *makrotársadalmi összefüggései* álltak. A korai oktatáskutatás tehát maga is érzéketlen maradt a mikrofolymatok iránt. Az, ami az iskolában történik, a pedagógusok dolga – tartotta mindig Gazsó, és mondogatták utána az oktatáskutatók. A társadalomkutatóknak persze van – és akkor is volt – mondanivalójuk a mikrofolymatokról is, ahogy az oktatáskutatók későbbi generációi ezt a feladatot már jól fölismerték. Az oktatáskutatás hajnalán azonban, a múlt század nyolcvanas éveiben az oktatáskutatókat a *rendszer* érdekelte. És mögötte még valami, amihez akkor már, óvakodva bár, de közelíteni lehetett: a politika.

A politika egyet jelentett „a Párt”-tal, mert „a Párt” sajátította ki, s ezért a politika nem is bomlott szét úgy, ahogyan később: pártpolitikára (vagy nagypolitikára) és szakpolitikára (ami irányítást, menedzsmentet jelent). Ezért

volt izgalmas, vonzó és veszélyes vállalkozás az oktatáspolitikát feszegetni. Hát még kutatni! Hát még kritizálni! Maga Gazsó Ferenc is óvatosan egyensúlyozott kutatás és politika között, ahogy az egész hazai szociológia. De az intézetek zárt világában a fiatal oktatáskutatók helyzete könnyebb volt. Egyre több mindent elmondhattak „az oktatáspolitikáról” és egyre szélesebb körben, ahogy a falak a ’80-as években tágulni kezdtek. Gazsó ebben a változó közegben az egyensúly azzal tartotta fenn, hogy a tennivalókat kiszignálta „a pedagógusoknak” – azaz deklarálta nem a kutatóknak, hanem a gyakorlóknak. Ettől a rendszer érintetlen maradhatott, és elhitték (elhittük), hogy belülről változtatható.

az, ami az iskolában történik, a pedagógusok dolga – tartotta mindig Gazsó, és mondogatták utána az oktatáskutatók

Az oktatáskutatók későbbi nemzedékei jócskán eltávolodtak a makrotársadalmi megközelítéstől. Ahogy egyre szélesebb körben vált ismertté az Oktatáskutató Intézet és az oktatáskutatás, úgy tűntek elő az újabb és újabb vetületek, amelyekben az iskolát és az oktatást kutatni érdemesnek látszott. Így került a képbe a nevelésszociológia (avagy alkalmazott szociálpszichológia), az oktatásökológia (avagy alkalmazott társadalomföldrajz), de mindenekelőtt az oktatásgazdaságtan (a közgazdaságtan alkalmazott ága). A korai oktatáskutatók perben-haragban állottak a közgazdászokkal, mert azok (a „tervezők”) munkaerő-szükségleti tervekhez akarták igazítani az oktatást, az oktatáskutatók viszont az oktatásnak a társadalmi mobilitásban betöltött szerepe támogatására esküdtek föl. Később, a '80-as évek vége felé ezek az álláspontok jócskán közeledtek, megszületett a „társadalmi tervezés” kontextusa, és ezzel együtt az oktatáskutatás számos oktatásgazdaságtant is befogadott.

Bár Gázso Ferenc utólag – a rendszerváltozás után, más értelmiségiekhez hasonlóan – a kritikus kutatást nevezte a társadalomkutatók igazi terepének, oktatáskutatóként ennél jócskán többet vállalt. Nemcsak az 1985-ös törvény megalapozását (jóllehet a végső változat szerzősége azért kétséges kissé), hanem a törvényhez vezető adminisztratív tennivalókat is, miniszterhelyettesi pozícióban. Kutatónak jobb volt, mint miniszterhelyettesnek. Kritikai attitűdjének és kesernyős világlátásának jobban megfelelt a kutatóintézeti levegő, mint az államigazgatás klímája. S nem utolsó sorban: a kapcsolatait is a szociológia különböző köreiben szerezte. Az államigazgatási poszton új tömegek – a pedagógusok – vették körül, a maguk zak-

latottságával, problémáival, nem egyszer rajongásaival. Ez a világ nem Gázso világa volt, bármennyi fény vetült is rá. Érthető, ha a rendszerváltozás előkészületei során visszakíváncozott a társadalomkutatás világába.

Az azonban már nem volt a régi. A kritikai attitűd, amelyet Gázso utólag a tudományos kutatás kötelező velejárójának tartott, a '80-as években igencsak elurulta a társadalomtudományokat, az oktatáskutatást is. Egy-egy, politikailag jól pozicionált és megértő vezető ernyője alatt a kutatás mind kritikusabbá vált „a Párt”-tal és az államigazgatással szemben.

Föl lehetett mindezt fogni úgy is, hogy előkészítette az 1985-ös oktatási törvényt a maga iskolai autonómiájával és a megyei hatalmasokat megkerülő tanügyigazgatásával. A kritika igazi motivációja

ki tudja és meri jobban bosszantani az oroszlánt, anélkül persze, hogy az szétcsapna köztük

azonban sajnos nem ez volt. Hanem az, hogy ki tudja és meri jobban bosszantani az oroszlánt, anélkül persze, hogy az szétcsapna köztük (titokban illetlencegve panaszkodni bürokratikus visszaélésekkel, rendőri brutalitással). Mert aki a legbátrabb ebben, arra az „oroszlán” fölfigyel, és legközelebb őt fogják bevonni a hatalom köreibé. Ez volt az igazi egyensúlyi játék, amiben Gázso hirtelen – és számára szokatlan módon – a túloldalon találta magát. Már nem képviselte, inkább kontrollálnia kellett az oktatáskutatókat és az Oktatáskutató Intézetet.

Az 1985-ös oktatási törvényt tehát nem annyira az oktatáskutatás alapozta meg és készítette elő, még ha Gázso Ferenc utólag így szeretne is látni. Inkább azok a reformértelmiségiek, akik Gázso Ferencet is körülvették, és megpróbálták megnyerni gondolataiknak. Gázso Ferenc is többször elmondta: „Nálunk a rendszerváltozás már

1985-ben elkezdődött”. Ez a tétel a rendszerváltozás után jó ideig tartotta magát pedagóguskörökben – azonban sajnos, amit állít, nem igaz. Igaz, hogy az 1985-ös törvény már nem tipikus dokumentuma a Kádár-rendszernek; az pedig még kevésbé tipikus, hogy elfogadták. Az 1985-ös törvény azonban nem a rendszerváltozás előszele volt, hanem azé, amit később *reformkommunizmus*nak neveztek el, mert elkötelezettjei megpróbálták belülről átalakítani a rendszert. Egy ideig úgy tűnt, hogy menni fog. Aztán a rendszer egy csapásra mégis összeomlott.

Innen a keserűség, a csalódottság és a következetes kritika a rendszerrel és a változásokkal szemben. A remény, majd az illúzió, hogy másként kellett volna és jobban is lehetett volna, a reformmal próbálkozók köreiből mindmáig fönnmaradt. Gazsó Ferencel az utolsó egyike távozott.

*

És most még egy kicsit vissza az időben.

Nyolcvanötödik születésnapján Gazsó Ferenc nem volt keserű. A rektori tanácssteremben, ahol barátai, tisztelői és tanítványai összegyűltek, hogy az idős professzort (sohasem látszott annak, nem is játszotta ezt a szerepet) megünnepeljék, a négyoszű tanácskozással körbeülték az ismerősök, egymást felismerve és köszöntve.

Az asztal egyik oldalán azonban látószólag idegenek foglaltak helyet. Ők voltak Gazsó Ferenc nagy családjának – és igazi erőforrásának – tagjai. (A családból egyesek a rendszerváltozás után ismert közéleti vagy akadémiai szereplőkké váltak.) Az ő világukban Gazsó Ferencnek nem kellett elrejtene vonzalmait és elkötelezettségeit.

Nem is akarta, s bizonyára nem is tudta volna megtenni ezt. Ebben a világban Gazsó Ferenc mindig magára talált, és önmaga lehetett. Ezt a világot nem tárta azok elé, akik közt a fővárosban forgott, akik közé be kellett illeszkednie, s akik, valljuk be, sokáig fönn tartással fogadták. A családban nem kellett jól formált mondatokban fogalmazni, hogy azt szinte azonnal papírra lehessen vetni. („Adottság” – mondta egyszer kissé elutasítóan.) A családban nem volt szükség arra, hogy vonzá-

sai és választásai – otthoni indíttatásai és szociológusok rivalizáló világa – között egyensúlyozzon. Otthon Gazsó Ferenc maradhatott.

Az ünneplést követő szerény fogadáson bemutatta azokat, akik épp a

keze ügyébe kerültek, s közben izgatottan válogatta, hogy kinek melyik dedikált példányt adja az ünnepi kötetéből. Öröm volt látni a nagy családot, egy igazit, amint körülöleli és megtartja őt. Egy világot, amelyet őrzött és óvott attól, hogy föltárljon a számára oly sokáig idegen közeg előtt. Egy családot, amelynek körébe visszahúzódhatott.

Éppen mert szinte szemérmesen rejtegette, a résztvevők nem is sejtették, hogy Gazsóék ennyien vannak. Most láthatták, és elcsodálkozhattak rajta.

*

Utolsó reprezentatív szereplése „pedagóguskörben” a Magyar Nevelés- és Oktatáskutatók Egyesületének már említett konferenciája volt Kaposváron, 2016-ban. „Természetesen megyek” – mondta azonnal, jelentősen (ahogy szokta), mikor meghívták. Igaz, hogy késett, igaz, hogy alig is talált oda. Végszóra mégis megjelent.

És ahogy szokta: csiszolt, nyomdakész mondatokban, szinte gépbe diktálva tartotta előadását. Elnézést kért, hogy nem a konferencia témájához szól hozzá, aztán arra a kérdésre tért, amely egész pályáját végigkísérte: a társadalmi átalakulás és az oktatási rendszer összefüggéseire. Áttekintette tudósi karrierjét (bár azt, hogy „tudós”, stílszerűen egyszer sem ejtette ki), erre fűzve föl a mondani-valót: az oktatási rendszer nemcsak a társadalmi folyamatokkal függ össze (így mondták régebben), hanem a társadalom egész átalakulásával, s az oktatási rendszer sem tud jobb lenni, ha egyszer a társadalmi átalakulás úgy ment végbe, ahogy. Vagyis – végezte ott, ahol mindig is szokta – egyik a másikból kikerülhetetlenül, sőt törvényszerűen következik. Akkor nincs mit tenni? Dehogy nincs.

tudatosabban tekintsenek
arra, ami itt zajlik,
és igenis vállalják a
konfrontációt

Ezzel fejezte be:

„Elérkezett hát az ideje annak, hogy a pedagógiai szakmában dolgozó és kutatással foglalkozó emberek erőteljesebben forduljanak a felé, tudatosabban tekintsenek arra, ami itt zajlik, és igenis vállalják a konfrontációt, amelynek nem utcai tüntetésekben meg társadalmi akciókban kell kifejezésre jutnia, hanem elsősorban abban, hogy szembesítik a döntéshozókat az eltelt 25 esztendő hatalmi-politikai

változásainak társadalmi és iskolarendszerbeli hatásaival és következményeivel.”

Meglepve és örömmel vette át a Báthory-emlékérmet. Annak a Gázsó Ferencnek szavazta meg az Oktatáskutatók Egyesülete, aki az oktatáskutatást kitalálta, megalapította és képviselte. És akinek munkája – a vonzalmakkal és választásokkal együtt (vagy nélkülük) – oktatáskutatók generációinak szolgál tanulságul.

